

logatásának jelzett, de mindenképpen megkapó hangulatú kötet egységét adja. Rab Zsuzsa fordítói tevékenységének állandó bővülése, képtchnikájának változatossága és az a képessége, hogy azonnal reagál az orosz költészet minden újabb gazdagodására, biztosítéka állandó fejlődésének, melynek a *Sárkányölő* egy

összegezésre alkalmas, de egyben továbbmutató állomása is.

A színvonalas kötet kiállítása méltó a tartalomhoz és a szegedi nyomdát dicséri: az ünnepi könyvvhéten valóban ünnepi könyvet adott az olvasók kezébe. (*Magvető Könyvkiadó, 1965.*)

VERESS MIKLÓS

FEJLŐDÉSRAJZ ÉS ESZTÉTIKAI TANULMÁNY

KASSÁK LAJOS: EGY LÉLEK KERESI MAGÁT

Hitvallás? Regény? Műhelytanulmány? Esztétikai vagy pszichológiai értekezés? Ez is, az is — sajátos műfajú, megkapó könyv. A kritika megszokott módszereivel nehezen megközelíthető.

Dorogi Károly, „háta mögött le nem becsülhető sikerekkel még mindig ígéretekkel a jövőre”, életének egy pillanatában úgy érzi, „a terhek megsokasodtak fölötte, s az utak összeszűkültek.” Egy műgyűjtő estélyén vagyunk, a harmincas évek tipikus alakjai között. Innen indul a lélek önmaga keresésére, hogy a regény végén ehhez a konklúzióhoz jusson: „Ha képeimmel elkészültem, rájuk sem szeretek nézni... szeretném már elhagyni vacak és gyámoltalan önmagammat is.”

Közben a festő újabb és újabb kísérleteinek, de egyben újabb és újabb emberi és művészi kudarainak vagyunk tanúi.

A regény szituációk sorozata, melyekben a szereplők kifejtik a művészeiről alkotott véleményüket. Ennyiben az esszéhez, vagy a filozófiai dialógusok műfajához áll közel. De több ennél. Szigorúan komponált cselekménye van, kitűnően jellemzett alakokat vonultat fel, sorsokat mutat be. S végül korrajz: a benne szereplő művészek emberi sorsa, tépelődése, a vitáikon elhangzó esztétikai nézetek a társadalomról vallanak.

Dorogi válságának története két pólus közt feszül, ez egyben a regény két szerkezeti csomópontja. Jutka, a finom és művelt, irigyelt úriasszony majdnem szerelmet vall Doroginak — így indul a történet. A vele folytatott beszélgetések ébresztik a festőt saját emberi és művészi válságának tudatára. „Maga is azok közül való, akik két életet élnek egyszerre” — mondja az asszony. „Azt már magam is észrevettem, hogy egy fehér angyal és egy fekete angyal viaskodik bennem állandóan. De mindketten értem harcolnak” — felel Dorogi, s

azokra panaszkodik, akik élete ellen törnek. „Nem az ellen az életem ellen, hanem a másik ellen, ami szabad és független szeretne lenni.”

A másik pólus Dorogi utolsó szerelme, Virág, aki a festő utolsó hónapjainak, végső kifakadásainak, vívódásának és véletlen halálának tanúja. „Egészen olyan szeretnék lenni, amilyenek te kívánsz engem, és téged olyannak szeretnék látni, amilyen lenni kívánsz magadnak” — mondja a mesternek.

Dorogi küzdelme önmagával és a világgal nem áll egyedül a regényben, útja tipikus. Ahhoz a generációhoz tartozott, mely megcsinálta az új piktúrát. Közülük már csak hárman állják a sarat. Nemzedéktársainak, Partosnak és Balaginak mélyrehullása, a közöny és értetlenség légkörében való vergődése aláhúzza Dorogi belső tragédiájának általános érvényét. Hősét úgy jellemzi az író, mint aki hű maradt a világváros kültelkéhez, s aki „még mindig a kitagadottak és meggyalázottak közé számítja magát”. A kor Magyarországnak azonban nem erre a hűségére van szüksége. Olyan figurák bizonyítják ezt, mint a „szőke elefánt”, a műgyűjtő mecénás, aki így okolja meg, mért nem akar képet venni Partostól: „Értse meg, félek a képeitől! Nagyon komoly festőnek tartom de lázadó.”

Kassák biztos kézzel használja a modern regény eszközeit. A műben nincs fölösleges elem: a belső monológok, a felmerülő emlékképek különböző aszociációsíkok részeivé válnak, melyek a hős lázalmában, a halálos ágyon kapcsolódnak össze, válnak jelképpé, egy mélyebb értelem hordozóivá. Ilyen vissza-visszatérő motívum a gyermekkorból őrzött dédelgetett emlék, a cirkusz lépcsőjén fellépő lány víziója.

Az író bölcsessége, fölülnyes pszichológiai tudása szép részletekkel ajándékozta meg az olvasót. Ilyen pl. az a

jelenet, melyben Dorogi rezignáltan veszi észre, hogy tanítványa, Kató, szerelmes belé, vagy a kórterem falához támaszkodó öreg szolgának, Péternek a képe. „Mint egy ember alakú, nagy fehér komondor, tehetetlenül bámul maga elé, mert meghalt a gazdája.”

De túl ezen, s elsősorban, a könyv Kassák művészi hitvallása, ars poetica is. Szinte esztétikai rendszerré állnak össze a Dorogi szájába adott szavak. Felmerül a kérdés, ez a regény szempontjából nem teherterhel-e? Úgy véljük, nem, mert a dialógusokban kifejeződő gondolatok egyben a hősök jellemzését, a cselekmény előrelendítését is szolgálják, s éppen az által válhatnak az író kinyilatkoztatásaivá, hogy felolvadnak a történetben, a jellemrajzban, a mű egészében. Elég utalni arra, hogy Dorogi a regény végén megbízást vállal a nagyiparosok klubja számára. De nem készíti el a freskókat: „Nevetségesnek tartom, hogy a nagyiparosok klubja számára freskót fessek... Mit fessek nekik anélkül, hogy maggyalázzam saját magamat?”

Még idézni kell Dorogi-Kassák néhány ismétlődő gondolatát: „Tükkör a művészetem, amiben önmagam tükrözöm” vagy: „Talán a művészet nem ábrázolás? — Nem. Egyszerűen csak alkotás. Az anyák gyereket szünek, a föld növényeket teremt, a művész alkot. Nem

azért alkot, hogy leutánozza a modelljét, hanem, hogy a műve által kifejezze magát.”

Ezek s más hasonló gondolatok a művészet bizonyos individualista felfogásáról árulkodnak, közel járnak a „művészet, mint intuíció”, a „művészet, mint szabad teremtés” elvéhez. Nem érthetünk velük egyet. De megérthetjük őket, ha figyelembe vesszük a regény megírásának idejét (1941). A leplezetlen diktatőrök korszakában sokan a „tisztá művészet” elvének valamilyen formájához menekülnek, önmagukban keresik az igazságot, a művészetnek a külső hatalmakkal szembeszegülő princípiumát. Kassák kiállja a világirodalmi párhuzamokat — utaljunk hát pl. arra, milyen haladó szerepet játszott ez az elv Puskin, vagy éppen a fasizmus történelmi pillanatában a hermetista költészet esetében: De a hermetistáknak, és Dorogi-Kassáknak olyan kortársuk volt, mint József Attila.

Ha tehát a regény hősenek szájából elhangzó megnyilatkozásokat nem is fogadjuk el, indokoltnak találjuk őket a művön belül, mint egy korszak bizonyos becüsletes, útkereső művésztipusára jellemző gondolatokat, hozzátéve, hogy éppen e gondolatok, elvek korlátozottsága volt a Dorogiak válságának egyik összetevője. (*Magvető Könyvkiadó, 1965.*) KELEMEN JÁNOS

A HATODIK VERSESKÖNYV

RÁKOS SÁNDOR: TÁGULÓ KÖRÖK

Nagyon elszegényítenénk Rákos Sándor költészetét, ha körülhatárolt élményterületeket, vagy az egyes költemények konkrét élményalapját keresnénk benne. Gyűjteményes kötete, a *Fák, viharban* utószavában nagyon találóan írja: „Alkotói módszerem nem kívülről befelé, hanem belülről kifelé halad: előbb a vers látomása, indulati súlya nyugtalanít, és csak azután akar megtestesülni, a fogalmakkal, szavakkal közölhető világ anyagába öltözni”.

Ez a költői látásmód, egyéniség eredményezi azt, hogy a kor, a valóság nagy áttételeken keresztül, de ugyanakkor legkisebb rezdüléséig mélyen átérezve jelenik meg nála. Másokra és önmagára is figyelő rendkívüli érzékenység, erős absztraháló képesség a két sarkpontja ennek a költészetnek. Olyan érzékeny műszer az ő lírája, amely sohasem a tűnő, röpké benyomást, hangulatot jelzi, hanem ezeket folyamattá oldja, egybe fogja:

*Hiába intem magam bölcsességgel,
hogy legyen elég a pillanat terhe,
mikor egész múltam s egész jövőm
hegyes szögekkel a szívembe verve.*

Ez a valamilyen formában mindig számos élményt szintetizáló költői szemlélet szükségszerűen állítja párhuzamba az ellentétes oldalakat. A kötet egyik legnagyobb verse, a *Mérleg*, az öröm és fájdalom emlékeit idézi, helyezi egymás mellé, a *költő kiszolgáltatottsága és szabadsága* c. költemény szintén az elentmondások útjelzői közt találja meg a célt.

Ez a magatartás vezette Rákost Gilgameshez is, mert maga is Gilgamesként harcolja és szenvedti meg jó és rossz, élet és halál, az emberi élet értelmének küzdelmét. De Gilgameshez hasonlóan nem török meg ő sem, hanem a nagy kérdésekkel való viaskodásban egyre inkább biztos irányra lel.

Már a *Fák, viharban* utolsó ciklusa is